

VELIČINA NASELJA I POMAGANJE U NEVOLJI

Sažetak: Veličina naselja (ruralna – urbana sredina) jedan je od 6 jakih faktora koji utiču na odluku o pomaganju strancu u nevolji. Sam faktor urbanosti sredine ima svoja tri faktora ili podfaktora: a) urbanost mesta događaja, b) urbanost mesta življenja osobe koja pomaže i c) gustina naseljenosti. Dejstvo faktora (a) ogleda se u češćem pomaganju u malom mestu, faktora (b) u češćem pomaganju osoba iz malog mesta i (c) u većoj verovatnoći pomaganja u naseljima sa manjom gustinom stanovništva. Istraživanje u ovom radu sastoji se u utvrđivanju frekvence altruističkog ponašanja u malom mestu i upoređenju rezultata sa velikim, na uzorku od 100 mladih ljudi, kontrolisanog obrazovanja i godina starosti. Rezultati: $\phi = -0.10$; $\chi^2_{(1)} = 1,01$; $p > 0.05$. Negativna, niska i statistički beznačajna korelacija ogleda se između veličine mesta i sklonosti pomaganju: u malom mestu se neznatno češće pristupa pomoći.

Ključne reči: urbana sredina, ruralna sredina, pomaganje

Uvod

Bazični ili *fundamentalno ljudski* motivi prosocijalnog ponašanja, odnosno pomaganja drugome, dosad *otkriveni* i *priznati* u psihologiji (Aronson, Wilson and Akert, 2005: 391), jesu: 1. *evolucijski*: pomaganje je instinktivna reakcija usmerena na dobrobit onih koji su nam genetski slični, 2. *socijalna razmena*: kod pomaganja dobiti premašuju gubitke te je zbog toga ljudima u interesu pomagati drugima i 3. *empatija*: u nekim uslovima snažni osećaji empatije i saosećanja sa žrtvom podstiču nesebično davanje (hipoteza *empatija – altruizam*).

Pored ovih izvornih motiva, brojni lični i situacioni činioci utiču na prosocijalno ponašanje i u ovom radu bavimo se njima, odnosno nekima od njih.

Altruizam, ili u najjednostavnijem značenju pomaganje drugima bez očekivanja koristi za sebe, bez obzira na to što je oduvek privlačio pažnju i običnih ljudi i filozofa, tek od šezdesetih godina XX veka počinje da se empirijski proučava u psihologiji (Latane and Darley, 1970).

Početak interesovanja za ovu pojavu nastaje iz njenih *negativnih* ili *neprirodnih* primera:

¹ miroslav.komlenic@filfak.ni.ac.rs

- Kiti Đenoveze (Kitty Genovese) ubio je 3 sata posle ponoći 1964. godine manijak, masakr je trajao preko pola sata i bio praćen njenim vrištanjem i pozivima u pomoć, pri čemu niko od 38 suseda – svedoka na prozorima – niti je pritekao u pomoć, niti pozvao policiju (Latane and Darley, 1970).
- U metrou banda napada i ubija čoveka u prisustvu velikog broja ljudi od kojih niko ništa ne preduzima, čak ni posle bekstva zločinaca: čovek ostaje nemoćno da leži na trotoaru i gomila ljudi ga zaobilazi (Latane and Darley, 1970, prema Rot, 1983: 260).
- U Ljubljani, marta 1976. godine, dvadesetjednogodišnju Jožicu Tanšek udara automobil i baca je na krov, sa kojeg posle 60 metara pada na ulicu. Kolona automobila prelazi preko devojke i valja je još 12 metara po ulici, produživši dalje bez zaustavljanja (*Delo*, 9. mart 1976, prema Rot, 1983).
- U Leskovcu, 1982. godine, čovek u pekari pada u nesvest. Niko od prisutnih ne preduzima ništa. Tek dostavljač pošte koji se tu našao iznosi onesvešćenog čoveka na ulicu, sada uz pomoć nekih od prisutnih. Poštar zaustavlja automobile, prvih nekoliko se ne zaustavlja, zaustavlja se tek peti – šesti (*Politika*, 30. maj 1982, prema Rot, 1983).

U ovim primerima, pored *negativnih* – nepomaganja, imamo i *pozitivne* – altruističke (*zaustavlja se ipak peti ili šesti automobil*), što demonstrira pravi predmet našeg rada: *pomaganje* i *nepomaganje* osobama u nevolji.

Osnovne hipoteze za objašnjenje nepomaganja su (Rot, 1983):

- Alijenacija i depersonalizacija ljudi u velikim gradovima i uopšte načina života u savremenom svetu.
- Zadovoljavanje nesvesnih sadističkih impulsa pri posmatranju tuđeg stradanja (psihoanalitička hipoteza).
- Mešanje fantazije i realnosti, kao posledica velikog dela vremena provedenog uz televiziju i film.
- Prihvatanje nasilja i nesreće kao nečeg normalnog – takođe posledica televizije i filma.
- Nemar zbog mnoštva: potcenjivanje *ozbiljnosti situacije* na osnovu percepcije pasivnosti drugih.
- Difuzija odgovornosti: potcenjivanje *sopstvene odgovornosti* na osnovu percepcije pasivnosti drugih.

Nakon ovog kratkog bavljenja *negativnom* stranom pojma altruizma, prelazimo na *pozitivnu* – određenje pojma altruizma i činilaca (faktora) koji utiču na takvo ponašanje.

Definicija i deoba pojma altruizma

Kao što je slučaj sa mnogim pojmovima u psihologiji, altruizam ima više definicija, ali jedna *racionala* ih prožima sve, a to je da ne postoji očekivanje nagrade zauzvrat:

- „Altruizam je ponašanje kojim se nastoji pomoći drugima ne računajući pri tome na korist za sebe“ (Rot, 1983: 260).
- „Altruističko ponašanje je svako delo počinjeno s ciljem ostvarivanja dobiti za drugu osobu“ (Aronson, Wilson and Akert, 2005: 382).
- „Prosocijalno ponašanje koje je motivisano altruizmom, odnosno željom za pomaganjem drugoj osobi, čak i kada to podrazumeva gubitke za osobu koja pomaže“ (Aronson, Wilson and Akert, 2005: 382).
- „Altruističko ponašanje nije samo objektivno pomoć nekome, nego ponašanje čija je namera da se, ulažući napor i podnoseći neku žrtvu, drugome pomogne“ (Latane and Darley, 1970).
- „Altruizam je ponašanje koje počiva na empatiji sa drugom osobom, a koja nam omogućava da znamo šta drugi doživljava i da pretpostavimo da će naš postupak izazvati kod drugoga zadovoljstvo, a i nama biti prijatan“ (Aronfreed, 1970).

Osnovni problem pri istraživanju altruizma u psihologiji sastoji se u pitanju:

1. Zašto neki ljudi radije pomažu od drugih?
2. Zašto jedna ista individua radije pomaže u određenim situacijama nego u drugim?

Ova dva pitanja određuju i dve velike grupe faktora koji utiču na altruističko ponašanje:

I Individualni faktori ili faktori ličnosti

II Situacioni faktori ili faktori situacije u trenutku altruističkog–nealtruističkog ponašanja.

Ako *individualne* (I) i *situacione* (II) faktore ukrstimo sa faktorom *kratko-trajnosti – dugotrajnosti*, dobijamo, prema autoru ovog rada, sistematsku i prilično kompletnu deobu:

I a) Individualni trajni faktori:

- Altruistička ili empatijska crta ličnosti
- Pol
- Godine starosti
- Obrazovanje
- Individualistička – kolektivistička kultura kao izvor socijalizacije
- Ruralna – urbana sredina kao izvor socijalizacije
- Klasna i socijalno-ekonomska pripadnost osobe koja pomaže
- Znanja i sposobnosti (*poznavanje prve pomoći, pohađanje socijalne psihologije*)

- b) Individualni trenutni faktori:
 - Raspoloženje
 - Stepen žurbe
 - Lična procena ili tumačenje situacije (sa čestim fenomenom *ne-mara zbog mnoštva*)
 - Lična odgovornost ili *prozvanost* (sa čestim fenomenom *difuzije odgovornosti*)

- II a) Situacioni trajni faktori:
 - Norme ponašanja
 - Individualistička – kolektivistička kultura mesta događaja
 - Ruralna – urbana sredina mesta događaja
 - Gustina naseljenosti mesta događaja
 - Pol žrtve (osobe kojoj je potrebna pomoć)
 - Socijalno-ekonomska pripadnost žrtve
 - Klasna pripadnost žrtve
 - Poznanstvo, prijateljstvo ili srodstvo sa žrtvom
 - Poznanstvo, prijateljstvo ili srodstvo sa ostalim prisutnim

- b) Situacioni trenutni faktori:
 - Broj prisutnih posmatrača
 - Postupci drugih
 - Vrsta i stepen nevolje
 - Vrsta i stepen potrebnog angažovanja
 - Ponašanje žrtve (način *traženja* ili *netraženja* pomoći).

Osnovni rezultati dosadašnjih istraživanja

U mnoštvu istraživanja ovog problema, izdvajamo samo mali broj *interesantnijih* nalaza, odnosno onih koji su povezani sa problemom i ciljem *ovog rada*:

- Faktor *crta ličnosti*, ili ovde konkretno i specifično *altruistička crta ličnosti* – pokazao se nedovoljno validnim i pouzdanim (Eisenberg at al., 1999), počev od nestabilnosti samog merenja jedne takve crte, pa do nestabilnosti korelacija sa altruističkim ponašanjem (Piliavin and Charng, 1990). Ipak, nešto stabilnije izdvajaju se sledeće povezanosti (Krebs, 1970, prema Rot, 1983): pozitivna korelacija sa socijalnom prilagođenošću, emocionalnom stabilnošću, ekstraverzijom, konzervativnošću, autoritativnošću; negativna korelacija sa agresivnošću, kompetitivnošću, motivom postignuća (!), neurotičnošću.

- *Pol* kao faktor altruizma daje prilično pouzdane rezultate da su žene sklonije *dugotrajnijim* i *blažim* vrstama pomoći (*žene-maratonci*), dok su muškarci skloniji pružanju *eksplozivnijih* i *rizičnih* (*muškarci-sprinteri*), tj. akcijama koje su napornije, ali kraće traju (Arronson, Wilson and Akert, 2005; Eagly and Crowley, 1986).

- Varijabla *individualistička – kolektivistička kultura*, odnosno crta ličnosti *nezavisan doživljaj sebe* kod zapadnjaka i *međuzavisan doživljaj sebe* – kod istočnjaka, nije *proslavila* istočnu kulturu, kako se očekivalo: istraživanja u Kini i Japanu pokazala su da su ljudi tamo zaista skloni da češće pomognu, ali samo pripadnicima svoje grupe! (Brewer and Brown, 1998; Triandis, 1994).

- Faktor *urbana – ruralna sredina* kao izvor socijalizacije pokazuje se u vidu nešto jače osobine altruizma kod osoba koje su *odrasle* u malom mestu (faktor socijalizacije), ali još jače korelacije između *ruralnosti mesta događaja* (situacioni faktor) i priskakanja u pomoć: ako se situacija nezgode dešava u malom mestu, ljudi su, bez obzira odakle su, skloniji pomoći nego u velikom (Aronson, Wilson and Akert, 2005). U poslednje vreme kod istraživača se primećuje isticanje još jednog faktora vezanog za urbanost – ruralnost sredine: *gustina naseljenosti*. Pokazuje se da je gustina naseljenosti, a ne *apsolutni* broj stanovnika, upravo bitni faktor koji utiče na nepomaganje (negativna korelacija gustine i altruizma).

- *Broj prisutnih posmatrača*, već klasični i *kulturni* faktor, negativno korelira sa akcijama pomoći (više ljudi – manja verovatnoća altruističkog ponašanja), a što smo pomenuli na početku pod pojmom *negativnih primera* i literatura je prepuna ovakvih istraživanja (Latane and Darley, 1970; Latane, 1981).

- U istraživanjima povezanosti raspoloženja i altruizma dobijeni su gotovo isti efekti neraspoloženja i raspoloženja na altruizam, uglavnom sa nešto jačim efektom raspoloženja, ali često statistički neznačajnim u odnosu na neraspoloženje. (Najslabiji je efekat *neutralnog*, srednjeg raspoloženja, dakle radi se o U–krivulji povezanosti sa nešto višom desnom stranom.) Efekat raspoloženja i hipoteza objašnjenja nazvani su *osećaš se dobro – činiš dobro* (Berkowitz, 1987), a efekat neraspoloženja i hipoteza objašnjenja: *težnja oslobađanja od negativnog raspoloženja* (Baumeister, Stillwell and Heatherton, 1994). Dakle oba – i raspoloženje i neraspoloženje – vode altruističkom ponašanju, na osnovu čega se pogrešno može zaključiti da nema korelacije između raspoloženja i altruizma, dok se u stvari radi o nelinearnoj U–povezanosti.

Empirijski deo

Problem koji ovaj rad nastoji da rasvetli je postojanje razlika između velikih i malih gradova u pritanju u pomoć drugima. Da li je zaista tako? Da li veličina mesta gde se odvija radnja (bez obzira na veličinu mesta socijalizacije, odnosno stanovanja) utiče na to da li ćemo i koliko biti ljubazni prema drugom?

Cilj istraživanja je utvrditi da li postoje statistički značajne razlike između velikog i malog mesta u frekvenci altruističkog ponašanja.

Uzorak: 100 studenata (50 u Nišu, 50 u Dimitrovgradu).

Varijable:

- Nezavisna varijabla: veličina mesta. (Kategorička, dihotomna: mali grad (1) – veliki grad (2))

- Zavisna varijabla: altruističko ponašanje. (Kategorička, dihotomna: nije pomogao (1) – pomogao (2))

Kontrolne varijable:

- Godine starosti (tehnika kontrole: homogenizacija: svi ispitanici studenti od 20 i nešto godina)
- Pol (homogenizacija: ženski saradnik istraživača obraća se samo osobama ženskog pola za pomoć; muški saradnik – samo osobama muškog pola. Ova kontrola eliminiše konfundaciju varijable *moгуćnost udvaranja*, ali ne eliminiše, niti uzima u obzir, eventualne polne razlike u altruističkom ponašanju).

Prirodno su homogenisane i sledeće varijable:

- Obrazovanje, klasna ili socijalno-ekonomska pripadnost (svi ispitanici studenti)
- Lična odgovornost ili *prozvanost* (*žrtva* se svakom ispitaniku direktno obraća za pomoć, tj. nema eventualne *difuzije odgovornosti*)
- Stepen žurbe (nizak: studentima se prilazi posle ispita, pri čemu se polazi od prilično jake hipoteze da studenti posle ispita nikuda ne žure – jer se neposredno *posle ispita ništa ne zakazuje* – s obzirom na to da se i ne zna koliko će ispit da traje)
- Poznanstvo sa žrtvom i sa prisutnima (*žrtva* ili saradnik istraživača nije student, dakle nema poznanstva)
- Broj prisutnih posmatrača (oko 10 studenata na hodniku fakulteta)
- Vrsta i stepen nevolje (mala nevolja)
- Vrsta i stepen potrebnog angažovanja (malo angažovanje potrebno)
- Ponašanje žrtve (u svih 50 slučajeva se ljubazno i na isti način moli za uslugu).

Postupak:

Saradnik istraživača *sacekuje* studenta posle ispita, zamoli za pozajmicu telefona na trenutak uz obrazloženje da mu je nestao kredit i da treba samo da pošalje kratku poruku.

Rezultati:

Dobijena je negativna i statistički neznačajna korelacija između veličine mesta i altruizma,

($\Phi = -0,10$; $\chi^2(1) = 1,01$; $p > 0,05$). Veliki grad se, što se tiče pružanja sitne usluge, malo razlikuje od malog, što se unekoliko razlikuje od rezultata priličnog broja istraživanja ove vrste (tabela 1).

Tabela 1. Kontingencijska tabela: urbanost sredine (1-malo naselje; 2-veliko naselje) * altruizam (1-nije pomogao; 2-pomogao)

		altr		Total
		1,00	2,00	
urb	1,00	15	35	50
	2,00	20	30	50
Total		35	65	100

Tabela 2. χ^2 – test

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	1,099 ^a	1	,295
N of Valid Cases		100	

Tabela 3. Koeficijenti korelacije između veličine mesta i altruističkog ponašanja

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	-,105	,295
	Cramer's V	,105	,295
N of Valid Cases		100	

Iz tabele 1 vidimo da je bilo 100 ispitanika, pri čemu su svi rezultati validni. Uzorak je bio balansiran prema veličini (urbanost) mesta (50 ispitanika u velikom, 50 u malom gradu). Postoji dominacija saglasnih kategorija za negativnu korelaciju između veličine mesta i altruizma (35 i 20), nasuprot frekvencama za pozitivnu korelaciju (30 i 15).

Tabela 2 pokazuje iznos χ^2 – testa od 1,01 i statističku *neznačajnost* tog rezultata (nije značajan ni na nivou 0,05, jer iznosi 0,295).

U tabeli 3 (*Koeficijenti korelacije*) konačno vidimo da Φ -koeficijent i Kramerov iznose -0,10, odnosno -0,105 (negativna niska korelacija između veličine mesta i altruističkog ponašanja) sa statističkom značajnošću od 0,295.

Diskusija i zaključak

Možemo da kažemo da dominacija frekvenci u prilog korelacije *ruralnost* – *altruizam* ipak postoji, bez obzira na nizak koeficijent korelacije.

U ovom istraživanju nema podataka o mestima *srednje* veličine, što bi možda bilo interesantno istraživati, pa čak i da veličina mesta bude numerička varijabla. Neka sledeća istraživanja bi trebalo da uzmu u obzir i tu treću kategoriju (ili više njih) varijable *veličina mesta* događaja, odnosno, najbolje bi bilo kada bi i *altruizam* preciznije merili i izrazili numerički!

Konačno, za kvalitetno istraživanje ove teme potrebno je kontrolisati veliki broj varijabli (sve nabrojane osim nezavisnih), a kojih, vidimo, ima priličan broj (tridesetak). To je veoma teško, ako ne i nemoguće (mada je u ovom radu nemali broj kontrolisan) i istraživanja se za sada izvode tako da se kontroliše svega nekoliko od mnogih koje utiču na altruističko ponašanje.

Da bi se poboljšala situacija u ovoj istraživačkoj oblasti, biće potrebni mnogo veći – i kontrolisani, *namerni* – uzorci.

Literatura

- Aronfreed, J. (1970). The socialization of altruistic and sympathetic behavior. In: Macaulay, J. And Berkowitz, L. (Eds). *Altruism and helping behavior*. Academic Press. New York, 251–268.
- Aronson, E., Wilson, T. D. and Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Mate: Zagreb.
- Baumeister, R. F., Stillwell, A. M. & Heatherton, T. F. (1994). Guilt: An interpersonal approach. *Psychological Bulletin*, 115, 243–267.
- Berkowitz, L. (1987). Mood, self-awareness, and willingness to help. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 721–729.
- Brewer, M. B. & Brown, R. J. (1998). Intergroup relations. In D. T. Gilbert, S.T. Fiske & G. Lindzey (Eds.). *The handbook of social psychology* (4th ed., Vol. 2, pp 554–594). New York: McGraw-Hill.
- Eagly, A. H. & Crowley, M. (1986). Gender and helping behavior: A meta-analytic review of the social psychological literature. *Psychological Bulletin*, 100, 283–308.
- Eisenberg, N., Guthrie, I. K., Murphy, B. C., Shepard, S. A., Cumberland, A. & Carlo, G. (1999). Consistency and development of prosocial dispositions: A longitudinal study. *Child Development*, 70, 1360–1372.
- Isen, A. M. (1999). Positive affect. In T. Dalgleish & M. J. Power (Eds.), *Handbook of cognition and emotion* (pp. 521–539). Chichester, England: Wiley.
- Latane, B. & Darley, J. M. (1970). *The unresponsive bystander: Why doesn't he help?* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Latane, B. (1981). The psychology of social impact. *American Psychologist*, 36, 343–356.

- Leung, K. & Bond, M. H. (1984). The impact of cultural collectivism on reward allocation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 793–804.
- Piliavin, J. A & Charng, H. (1990). Altruism: A review of recent theory and research. *Annual Review of Sociology*, 16, 27–65.
- Rot, N. (1983). *Osnovi socijalne psihologije* (12. izdanje). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Triandis, H. C. (1994). *Culture and social behavior*. New York: McGraw-Hill.
- Wegener, D. T. & Petty, R. E. (1994). Mood management across affective states: The hedonic contingency hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 1034–1048.

Miroslav Komlenić

THE SIZE OF A SETTLEMENT AND HELPING IN NEED

Summary

The size of a settlement (urban-rural area) is one of six strong factors influencing the decision to help a stranger in need.

The very factor of urbanity of environment has its own three factors or sub factors: a) the urbanity of place of an event, b) the urbanity of place of a person which helps, and c) density. The effect of a) factor is obvious in often helping in a small place; factor b) is obvious in more often helping by people living in small places and (c) is obvious in greater probability of helping in places with lower level of density.

The research in this paper comprises of establishing the frequency of altruistic behavior in a small place and comparison of results in big ones, on a sample of 100 young people of controlled educational level and age. Results: $\phi = - 0.10$; $\chi^2_{(1)} = 1,01$; $p > 0.05$. Negative, low and statistically insignificant correlation between the size of a settlement and preference to help: in a smaller place help is insignificantly more frequently offered.

